

मेरो बाल्यकालको साथी

बबिता बस्नेत

मैले रेडियो कहिलेदेखि सुन्न थालें भन्ने यकिन हेक्का छैन मलाई । तैपनि बाल्यकालको मिरमिरे स्मृतिको धमिलो पर्दामा रेडियोको छवि स्पष्ट देखा पर्छ । भित्र भान्सामा हुँदा भ्यालमाथि, बाहिर दलानमा हुँदा खोपामा र माथि तलामा भए बुबाको ओछ्यानसँगै रेडियो घन्किरहेको आवाज सहितको दृश्य म भूलभुली सम्झन्छु ।

म २०२८ साल वैशाखमा खोटाङ जिल्लाको सालम्बु भन्ने गाउँमा जन्मै र त्यहीँ हुर्के पनि । बिजुली बत्ती र सडक सुविधाबाट अहिलेसम्म वञ्चित रहेको मेरो गाउँमा त्यति बेला सूचना र मनोरञ्जनका निमित्त जे थियो, त्यही रेडियो थियो । रेडियो यति विश्वासी माध्यम थियो कि 'रेडियोले भनेको' भनेपछि कुनै पनि कुरा अकाट्य सत्य जस्तै हुन्थ्यो । असार महिनाको एक विहानको कुरा हो, त्यति बेला म चार कक्षामा पढ्थें । हाम्रो गाउँमा अडिमर्दन थापा नाम गरेका एक व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो (अहिले उहाँहरूको परिवार बसाइँ सरेर तराइ भरेको छ) । गाउँमा अलि तल घर भएकाले उहाँ 'पुछारघरे साइँला' का नामले चिनिनुहुन्थ्यो ।

हामी केटाकेटीहरू भने साँल्दाई (साइँला दाइ) भन्थ्यौं । त्यसदिन विहान साढे सात बजेतिर उहाँ हाम्रो घरमा आउनुभयो र बढो विश्वासका साथ भन्नुभयो— “आज पानी पर्छ, मैले विरोटे खेतको रोपाईं आजै गर्ने विचार गरें ।” मेरी आमाले कराउनु भयो— “ए पानी पर्ने भो, अब यिनीहरू कसरी स्कूल जान्छन् ... ल ... चाँडै गएर चाँडै आओ ।” छोराछोरी चाँडै स्कूल गए भने चाँडै नै फर्कन मिल्छ भन्ने विश्वास थियो आमालाई । त्यसैले उहाँ सधैं यस्तै भन्ने गर्नु हुन्थ्यो । वर्षाको याम, पानी त परी नै रहन्थ्यो तर पनि मैले साँल्दाइलाई सोधें— “आज पानी पर्छ भनेर कसरी थाहा पाउनु भयो ?” सगर्व जवाफ दिनुभयो उहाँले— “रेडियोले अधि सात बजेको समाचारमा भनेको ।” मैले ठट्टा गर्दै भने— “रेडियो चिसोमा राख्नु भएको थियो होला अनि ? हाम्रो रेडियोले त पानी पर्छ भनेन ।” मेरो भनाइलाई स्वीकार्नुभयो साँल्दाइले— “अ मैनाकी आमाले (उनकी छोरीको नाम मैना थियो) भरखरै घर लिपेकी थिई, दूध तताउँदा मैले रेडियो मभेरीमा राखेको थिएँ ।” मैले थपें— “ए ... त्यसैले त ... चिसो लागेर पानी पर्छ भन्थो नि, कहाँ पानी पर्नु ।” उनको निर्दोषपन बोल्यो— “चिसोमा रेडियो राख्नु हुँदैन भन्ने थाहा थिएन, म त आज पानी पर्छ भनेर गाउँमा खेताला खोज्न हिँडेको । अब कहिल्यै चिसो ठाउँमा रेडियो राखिदैनं ।” नभन्दै त्यसदिन पानी परेन र म जोगिएँ । वास्तवमा त्यसदिन रेडियोले “आज अधिराज्यभर पानी पर्नेछ” भनेको चाहिँ मैले पनि सुनेकी थिएँ ।

मेरो बुवा मोहनबहादुर बस्नेत स्थानीय राजनीतिमा सक्रिय हुनुहुन्थ्यो र उहाँकै कारणले हामी रेडियोमा समाचार सुन्न अभ्यस्त भएका थियौं । २०३८ सालमा बुवा जिल्ला पञ्चायतको सदस्यमा निर्वाचित हुनुभएको कुरा हामीले रेडियो सुनेरै थाहा पाएका थियौं । नत्रभने सदरमुकामबाट घरमा खबर आइपुग्नु त भ्रण्डै दुई दिन नै लाग्थ्यो । त्यसपछिका दिनहरूमा जिल्ला समाचारमा बुवाको नाम यदाकदा आई नै रहन्थ्यो । मेरो रुचि भने *बाल कार्यक्रम* र *फर्माइसी गीतको कार्यक्रम*मा बढी थियो । शनिबार दिउँसो आधा घण्टा आउने नाटक र शनिबार नै प्रसारण हुने *सुन्दर सुशील सङ्गीत कार्यक्रम* त छुटाउनै नहुने सामग्रीहरू थिए मेरालागि । रेडियोमा प्रसारित सामग्रीहरूको चर्चा गरेर हामी घण्टौंघण्टा बिताउँथ्यौं । मेरो कक्षा साथी ज्ञानेन्द्र श्रेष्ठ (हाल कला समीक्षक र साहित्यकारको रूपमा ज्ञानेन्द्र विवशवाट परिचित) का कविताहरू *बाल कार्यक्रम*मा कहिलेकाहीं प्रसारण हुन्थे । उनकै करले पठाएको मेरो एउटा कविता *बाल कार्यक्रम*मा प्रसारण भएको दिन म खुशीले निदाउनै सकेकी थिइँ । ‘ओहो ! मेरो नाम आयो रेडियोमा’ भन्ने लाग्थ्यो त्यति बेला ।

सबैभन्दा ठूलो कुरा त सवारी साधनहरू, बिजुली बत्ती आदि थुप्रै कुराहरूबारे कल्पना गर्न एउटा आधार तयार गरिदिएको थियो रेडियोले । एकदमै दुर्गम र अविकसित गाउँमा हुर्किएकाले मेरानिम्ति मोटर, बिजुली, सिनेमा जस्ता सहरी दुनियाँका सुविधाहरू कल्पनामा सीमित थिए । भल्ल बिजुली बत्ती बलेको, कसैले मोटरको हर्न बजाएको या हुईकाएर मोटरसाइकल ल्याएको, कसैले टेलिफोनमा कुरा गरेको आदि कुराहरूलाई रेडियो नाटकका प्रस्तुतिमार्फत कल्पनामा उतारेकी थिएँ । नत्र त त्यो विकट ठाउँमा यी कुराहरूको कल्पना गर्ने कुनै आधार नै थिएनन् । आफ्नो पाठ्यपुस्तकमा पढेका कुराहरू रेडियोमा आउँदा अत्यन्तै ठूलो ज्ञान आर्जन गरेको महसुस हुन्थ्यो ।

रेडियो नहुने छिमेकीहरू बिहानको समाचार सुन्न प्रायः हाम्रो घरमा आउँथे । त्यसरी चिया पिउँदै समाचार सुन्नेमा छिमेकी प्रेमबहादुर कार्की, रणबहादुर थापा (उनीहरूलाई हामी क्रमशः कार्की बडाउ र पल्लाघरे बडाउ भन्थ्यौँ) नियमित हुन्थे भने फाट्टफुट्ट मानिसहरू आउने जाने क्रम भई नै रहन्थ्यो । गाउँमा बूढापाका महिला, भरखरका केटी या किशोरीहरूले त्यसरी रेडियोमा चाख दिँदैनथे । त्यसैले मेरो रेडियो श्रवणप्रति माइलो बुबाको बरोबर टिप्पणी र हिरहन्थ्यो— “हेर छोरी भएर पनि यसलाई कस्तो रेडियो सुन्नु पर्ने ।” हुन पनि बिहान बेलुका घरमा यताउता गर्दादिखि लिएर शनिवार स्कूल छुट्टीको दिन पँधेरामा नुहाउन जाँदासमेत रेडियो साथमै लिएर हिँड्थेँ म । एसएलसी दिएर रिजल्ट नहुञ्जेलको अधिकांश समय मैले रेडियोसँगै बिताएकी छु । रेडियो बन्द भएको समय असाध्यै न्यास्रो र नरमाइलो लाग्थ्यो ।

गाउँमा प्रायः ससुराली जानेहरूले रेडियो बोकेर हिँड्ने गर्थे, विशेष गरी दलित दाजुभाइहरूमा यो प्रचलन बढी थियो । उहाँहरूको विवाहमा प्रायः बेहुलाले कालो चशमा लगाई छाया ओडेर रेडियो भिर्ने चलन थियो । मसँगै पढ्ने मेरो गाउँकै साथी प्रितमले मलाई केही दलित दाजुभाइको नाम लिएर भन्ने गर्थे— “तिमी त विवाह भएपछि पनि उनीहरूजस्तै रेडियो बजाउँदै घर-माइत गर्छ्यौँ होला ।” म जवाफ दिन्थेँ— “गरे के त ?” उनी थप्थे— “केही होइन, तिमी माइत आएको हामीलाई माथि डाँडाँबाटै थाहा हुन्छ ।” त्यसपछि वरिपरि भएका सबै मरीमरी हाँस्थे । प्रितम अहिले भारतीय सेनामा कार्यरत छन् ।

रेडियोमै लामो समय अलमलिनै भएकाले मेरो दिदी विन्दाको गाली धेरै पटक खाएकी छु मैले । सबै होइन, निश्चित कार्यक्रमहरूमात्र सुन्नु भन्ने उहाँको आग्रह रहन्थ्यो । त्यसैले भन्नुहुन्थ्यो— “जय जगदीश हरे ...’ देखि ‘श्रीमान् गम्भीर ...’ सम्म सबै सुन्नुपर्ने तिमीलाई ?”

रेडियोले खुशी मात्र होइन, कति पल्ट दुःखी पनि बनाएको छ मलाई । सन् १९८४ मा इन्दिरा गान्धीको हत्याको खबर मैले रेडियोबाटै सुनेकी थिएँ र खै किन हो त्यति बेला अनयासै आँसु बगेको थियो मेरो आँखाबाट । इन्दिरा गान्धीको अनुहारै नदेखी, उनको आदर्श र विचारहरू बुझ्दै नबुझी रेडियोले ‘भारतकी प्रधानमन्त्री इन्दिरा गान्धी’ भनेकै भरमा एक प्रकारको सामिप्य मभित्र हुर्कन पुगेछ । त्यसो त उनको मृत्यु अङ्गरक्षकले गोली हान्दा भएको थियो । त्यसैले पनि उनको मृत्यु मेरानिमित्त बढी पीडादायी बन्न पुगेको हुँदो हो । इन्दिरा गान्धीको व्यक्तित्वबारे पनि मैले रेडियोबाटै सुनेकी थिएँ र मृत्यु पनि मलाई रेडियोले नै सुनाएको थियो । कुनै पनि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तिको मृत्यु हुँदा जीवनमा पहिलोपल्ट झरेको आँसु थियो मेरो त्यो ।

त्यस्तै एसएलसीको परिणाम आएको दिन रेडियोले नै त्रस्त बनाएको थियो । मेरी दिदीको एसएलसीको परिणाम निस्केको समाचार जब रेडियोले फुब्यो, दिदीको रिजल्ट के भयो होला भनेर हामी परिणाम थाहा नपाउञ्जेलसम्म अन्योलमै रह्यौँ । रेडियोले पास हुनेहरूको नम्बर नै भनिदिए कति राम्रो हुन्थ्यो जस्तो लागेको थियो मलाई त्यस बेला । खोटाङ जिल्लाभरि नै टेलिफोन नभएकाले तराइबाट फर्कनेहरूले *गोरखापत्र* लगेपछि मात्रै रिजल्ट थाहा हुन्थ्यो । आफ्नो पालामा पनि म त्यत्तिकै डराएकी थिएँ । वास्तवमा रेडियोले एसएलसीको रिजल्ट प्रकाशित भएको कुरा समाचारमा भनेपछि पूरै गाउँमा एक प्रकारको सनसनी फैलन्थ्यो । अभिभावकमा जिज्ञासा र एसएलसी दिएका विद्यार्थीहरूमा एक प्रकारको मौन छटपटी । रिजल्ट निस्कनुभन्दा केही दिनअघि देखि नै आज भन्ला कि ... आज भन्ला कि भन्दै व्यग्रतापूर्ण प्रतीक्षा गर्थ्यौँ हामी ।

रेडियोमा बच्ने कार्यक्रमहरूको मात्र होइन, विज्ञापनको पनि गहिरो असर परेको थियो ममा । रेडियोमा आएको कारण नुहाउन सोल्टी साबुन नै चाहिने, लुगा धुन पूजा साबुन नै प्रयोग गर्ने र लाल दन्त मञ्जनले नै दाँत माभने गर्थेँ । लामो समयसम्म विरामी भएर थला परकी गाउँकै एकजना बूढी आमैले “चाउचाउ खान पाए तडिग्रन्थेँ कि नानी” भनेपछि मैले आफैले चाउचाउ किनेर लगिदिएकी छु । रेडियोमा बच्ने गीतको असर सबैभन्दा बढी थियो ममा । ‘सुन्तलीमै कतिमा राम्रो दरबार मान्यो नि मायाले मान्यो’, ‘रेशम फिरिरी ...’, ‘पानी तालैमा ...’ आदि गीतहरू जनजीव्रोमा भुण्डिएका थिए । म र मेरा समकालीनहरू भने नारायण गोपाल र दीपक खरेलका गीतहरू भनेपछि हुरुक्कै हुन्थ्यौँ । गीतको फर्माइस गरेर पत्रहरू रेडियो नेपालमा पठाउँथ्यौँ । समग्रमा बाल्यकाल र किशोर अवस्थाको मेरो अनन्य साथी थियो रेडियो ।